

TAFOFIEL 48

ISSN 2593-3639

1. Hommage Nadine Tasseel.....	2
2. kleur op het kerkhof. Interessante materi- aaltoepassingen voor graftekens.....	3
3. Funeraire graniet.....	10
4. SOS - cimetière de Schaerbeek/ begraaf- plaats van Schaerbeek.....	15
5. Brussels Biënnale Neoclassic (BBN).....	16

VOORWOORD

Op 19 en 20 september verwelkomt Epitaaf haar leden en sympathisanten in het atelier Salu voor de jaarlijkse Open Monumentendagen te Brussel. Het belooft een 'kleurrijke' editie te worden. Voor de gelegenheid zoekt Epitaaf in op de toepassing van graniet op de Lakense Begraafplaats. Om te weten wat precies de kenmerken zijn van het materiaal gaan we te rade bij geoloog Marc Mattheussens. De voorbije maanden heeft hij zich toegelegd op onderzoek naar onze granietstalen afkomstig uit het atelier Beernaert. Samen met hem heeft Epitaaf een heel bijzonder parcours uitgestippeld langs kleurrijke graftekens waarover alvast een voor-smaak in deze tafofiel.

Het atelier Salu staat met OMD zoals steeds open voor bezoekers maar de Coronamaatregelen dwingen ons voorzichtig te blijven. Wie ons een bezoek wil brengen of een rondleiding wil volgen moet vooraf inschrijven op deze site: <https://www.heritagedays.brussels/>. Inschrijven kan vanaf 4 september.

Wij herinneren aan de eerder aangekondigde begraafplaatsbezoeken in de context van 'Garden Tales' (initiatief CIVA) die verschoven zijn naar september. Neem alvast een kijkje op deze website: <https://www.civa.brussels/nl/expo-events/garden-tales> want ook hiervoor is inschrijven verplicht.

Epitaaf vew krijgt de
steun van:

Tijdens prospectie
voorbereiding OMD

1. HOMMAGE KUNSTFOTOGRAFE NADINE TASSEEL (1953-2020)

Korrelig verbrokkelde beelden

*barokke allegorieën ver weg van ons
tijdsgewricht*

*gemaskerde figuren onthuld in draperie-
ën in kamers die tijdloos spreken van
vergankelijkheid en verval*

tableaux vivants / natures mortes

Citaat uit de grafrede door Lieven De Caeter, [https://
www.dewereldmorgen.be/artikel/2020/07/30/grafrede-voor-
nadine-tasseel-fotografe-1953-2020/](https://www.dewereldmorgen.be/artikel/2020/07/30/grafrede-voor-nadine-tasseel-fotografe-1953-2020/)

Toen Epitaaf vzw in 1989 aan de drempel stond van wat haar grootste missie zou worden maakte Nadine Tasseel een reeks foto's van het atelier Salu.

Nadine heeft het beeld van de ateliers Salu in hun authentieke staat op een artistieke en onnavolgbare manier weten vast te leggen. Deze fotoreeks is voor Epitaaf vzw van uitzonderlijke betekenis.

Haar bijdrage in een aantal projecten die ze achter de schermen samen met Lode de Clercq organiseerde was van grote waarde voor de uitstraling van Epitaaf vzw .

Filmvoorstelling Eric De Kuyper met fototentoonstelling

Nadine Tasseel

Ateliers Salu Laken, 5 oktober 2014

2. KLEUR OP HET KERKHOF. INTERESSANTE MATERIAALTOEPASSINGEN VOOR GRAFTEKENS

LINDA VAN SANTVOORT

Op het kerkhof van Laken is de ontwikkeling in de toepassing van materialen zeer zichtbaar. Al van bij het betreden van het kerkhof valt op dat in de zone rond de oude kerk vooral arduin en marmer het beeld bepaalt. In de uitbreidingszones van het kerkhof en daar waar oude zerken werden vervangen door nieuwe zet graniet en brons de toon.

Hoewel graniet in veel kleuren beschikbaar is kiest men toch vaak voor de sobere grijze tot zwarte varianten. Het is echter vooral de roze graniet die voor kleur zorgt. Meest in het oog springend is dat het gepolijste graniet - wat meest voorkomend is - gaat blinken en afsteekt bij de doffe arduinen graven. Ook de combinatie met groen gepatineerd brons voor belettering, beelden en reliëfs zorgt voor een interessant kleurcontrast.

Kerkhof Laken, zicht van perk 4 naar graf galerij in de achtergrond. Op de voorgrond grafstenen in rode graniet, in de achtergrond blauwe hardsteen en marmer (©Epitaaf vzw)

Salu I verkiest marmer

Het kerkhof van Laken wordt beheerd door het beeldhouwersgeslacht Salu. Vanaf 1872 zwaait Ernest Salu I er de plak. Als academisch geschoold beeldhouwer verkiest hij te werken met Carrara marmer. Salu volgt hierin het voorbeeld van zijn leermeester Guillaume Geefs die er zelf prat op ging om met de beste marmers te werken en er niet voor terugschrok zelf in Italië zijn marmer te gaan uitkiezen.¹

Het prestige van het witte marmer—ook wel statuario genoemd (niet alleen uit Carrara overigens)—was voor Salu een belangrijke troef. In briefhoofden afficheert Salu dat hij met het Italiaanse Carrara marmer werkt en dat hij ter plekke over een atelier en “carrière” beschikt. Salu importeert ook beelden uit Carrara zoals te zien op een foto in het Salu-archief. De foto brengt de voorkoer van het atelier in beeld in de toestand vóór 1912. Witte marmeren beelden, kruisen en zuilen staan in open lucht opgesteld. De engel op de voorgrond is met zekerheid als Carrara import aan te wijzen. In de achtergrond zien we andere werken die in de context van dit verhaal onze aandacht verdienen. De vrouwelijke figuur—midden van de foto—die op een trede stapt en wiens gewaad in uitbundig plooienspel valt doet op zijn minst even ‘Italiaans’ aan als de engel op de voorgrond.

Voorkoer van het atelier, fonds Salu, ©Epitaaf vzw

In de eerste decennia van zijn carrière zal Ernest Salu I zich consequent houden aan het beeldhouwen in marmer of kalkzandsteen die hij combineert met monumenten in blauwe hardsteen.

De graftekens voor Pelgrims (1872), De Mol (1875), en de Lacosta (1881) behoren tot zijn vroege creaties op het Lakense kerkhof en tonen de toen gangbare materiaaltoepassing.

Kenmerkende materiaalcombinatie in het oude gedeelte van het kerkhof, foto Linda Van Santvoort 2012 © Epitaaaf vzw

Hard versus zacht

De voorkeur van Salu voor het beeldhouwen in marmer ligt niet alleen in de lijn van een lange artistieke traditie. Het heeft ook alles te maken met de aard van het materiaal zelf. Marmer is veel 'zachter' dan graniet en laat zich bijgevolg beter bewerken.

Over die hardheid werd in 1812 een schaal ontwikkeld die genoemd is naar zijn opsteller, de Duitse mineraloog Friedrich Mohs (1773-1839). Hij baseerde zich op de fysieke karakteristieken van mineralen (en niet zoals gebruikelijk op hun chemische samenstelling).

De Mohs-schaal geeft van 1 tot 10 de relatieve hardheid aan van mineralen, van zacht tot hard (op empirische basis van krasbaarheid van het ene materiaal op het andere). Zo hebben bijvoorbeeld talk en gips een waarde van respectievelijk 1 en 2, en diamant 10. Voor steensoorten heeft speksteen een hardheid 1, kalksteen en marmersoorten, 3 à 4, en granietsoorten, 6 à 7.²

Het atelier Salu was uitgerust om marmer en blauwe hardsteen te bewerken. De bewerking van graniet daartegen vergt een heel ander soort van werktuigen.

Voor het polijsten van graniet werd het zogeheten 'carborundum' gebruikt. Dit samengesteld product met de naam 'siliciumcarbide' werd in 1891 ontdekt en kent toepassingen als slijpstof door zijn hoge hardheid.

Tijdens het Interbellum zijn steenbeitels ontwikkeld waarvan het snijvlak een inzetstuk bestaat uit Widia (Wolfram en koolstof). Het benadert, met 9 à 9,5 op de schaal, de hardheid van diamant, waarnaar het in het Duits is genoemd 'Wie diamant'.

Atelier Salu speelt in op de nieuwe trend

Naar de eeuwwisseling toe treedt het gebruik van graniet op begraafplaatsen meer en meer op de voorgrond. Het atelier Salu ontsnapt niet aan die trend en stemt haar creaties af op de wensen van het cliënteel. Op briefpapier van na 1900 staat vermeld dat er ook gewerkt wordt met Schots en Zweeds graniet. Vlak bij de ingang van het kerkhof staat het grafmonument van Jean-Baptiste Seghers (1840-1897) waarin Salu aangeeft dat hij naar een manier zoekt om de materialen te combineren. De sokkel van het monument in blauwe hardsteen wordt bekroond met een zuiltrommel in roze graniet waarop het bronzen portret van Jean-Baptiste Seghers prijkt. De grafplaat in witte marmer draagt het grafopschrift in bronzen letters. Jean-Baptiste Seghers was 'chef de service' bij de Brusselse gasfabriek en lid van de Lakense burgerwacht waartoe ook Salu I behoorde.

Graf Seghers door E. Salu I (1897)foto Linda Van Santvoort ©Epitaaaf vzw

Grafmonument De Meyer-Delépinne (1907)

(C op het plan) Laken Concessie 1776, weg 23, perk 9E³

Met het grafmonument voor André Albert De Meyer trekt Salu voor wat de toepassing van materialen betreft alle registers open. De treurende vrouw in wit marmer leunt tegen een obelisk in roze graniet. De marmeren portretmedaillons van de overledenen worden door brons omkaderd. Een marmeren reliëf tegen de sokkel met gevleugelde putti en het symbool van de huwelijksrouw (handen) vult het monument aan. Een granieten bloembak is versierd met een bronzen bloementak en twee flankerende hardstenen zuiltjes die bekroond worden door granieten vuurpotten op bronzen voetstuk en die onderling door een ketting verbonden zijn.

Foto Linda Van Santvoort, ©Epitaaf vzw

De concessie⁴ aanvraag werd op 1 april 1907 ingediend door weduwe André-Albert De Meyer, geboren Anaïs Delépinne, die directrice was van de “école moyenne pour filles” in de Maria Christina Straat in Laken. Haar overleden echtgenoot was directeur bij het ministerie van financiën en schatbewaarder bij de “Crèche Clémentine” in Laken

waarvan Salu I medebeheerder was van 1883 tot aan zijn dood in 1923.

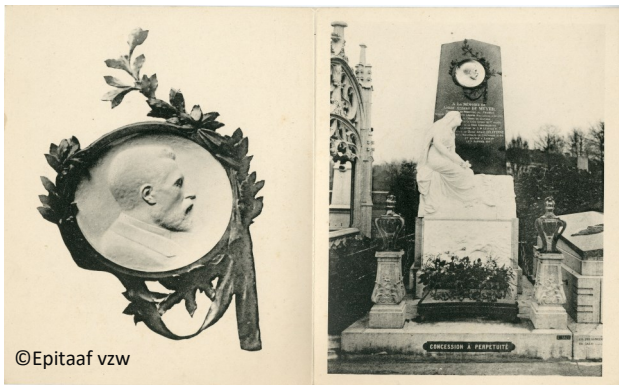
Dat de realisatie van het monument voor dit Lakense echtpaar aan de zorg van atelier Salu werd toevertrouwd mag dus niet verwonderen.

Het monument is gelegen aan de weg die in de as ligt van het koor van de oude Onze-Lieve-Vrouwekerk. Het stuk waar oorspronkelijk het transept en het schip van oude kerk stond en dat pas na de afbraak werd ingevuld met grafmonumenten. Dit is een interessante locatie, weg 23 is afgeboord met indrukwekkende graven.

Rond de realisatie van het monument ontspint zich een heftige discussie tussen Anaïs Delépinne en het bestuur van Laken en het duurt dan ook geruime tijd vooraleer de stoffelijke resten van haar echtgenoot uit zijn wachtkelder in de graf galerij gehaald kunnen worden en overgebracht naar het nieuwe graf.

Toen Louis Weymaekers, inspecteur van het kerkhof, in mei 1907 het ontwerp van dit monument onder ogen kreeg was hij een en al lof “ *Ce mausolée serait la copie exacte d’un des beaux monuments d’un des cimetières de l’Italie* »³. Door zijn hoge artistieke kwaliteit zou dit monument bijdragen tot de verfraaiing van dit gedeelte van het kerkhof. Dat dit een ‘copie’ was naar Italiaans model had geen invloed op de appreciatie, zelfs in tegendeel. Salu zelf liet daar ook geen twijfel over bestaan. Op zijn briefpapier lezen we dat hij fotoalbums van Italiaanse begraafplaatsen aan zijn klanten kan tonen. In dit grafteken geeft beeldhouwer Salu aan dat hij door de combinatie van het prestigieuze Carrara marmer met roze graniet en brons aansluiting zoekt bij een heersende trend. Met deze eclectische compositie speelt het atelier Salu in op een ontwikkeling in de funeraire kunst die er in bestond het eerder ingetogen classicisme in te ruilen voor een meer sentimentele, theatrale en decoratieve benadering.

De foto’s van dit grafmonument die in de Salu-archieven zijn bewaard en de speciaal uitgegeven postkaart laten verstaan dat het atelier Salu hoopte met dit graf potentiële klanten aan te spreken.

©Epitaaf vzw

©Epitaaf vzw

Aanvankelijk figureerde slechts de marmeren portretmedaillon van André Albert De Meyer op het monument. Na het overlijden van Anais Delépinne in 1922 werd ook zij in het graf bijgezet en kwam haar portretmedaillon die van haar echtgenoot vervoegen. De naar elkaar toegekeerde medaillons zijn in één bronzen kader verenigd. De aanpassing van het monument door Salu werd aangegrepen voor een onderhoudsbeurt. Het was de wens geweest van Anais Delépinne om voor het monument een contract af te sluiten met de stad zodat deze voor altijd het onderhoud op zich zou nemen. Een nota in het concessiedossier van 22 juli 1922—mogelijks opgesteld door Ernest Salu—geeft de waarde van het monument in 1914 en die was toen 16.869,5 BFR. De venale waarde van het monument in 1922 wordt berekend door dat

bedrag quasi te verdubbelen en bijgevolg gebracht op 31.200 BF. Voor het onderhoud werd een jaarlijks bedrag van 250 Bfr. voorzien. De erfgenamen maakten een som van 14.150 BF over aan de stad die zich op 7 augustus 1923 ertoe verbond om het monument ‘voor eeuwig’ te onderhouden en “au cas échéant” het monument te reconstrueren.⁵

Foto Tom Verhofstadt ©Epitaaf vzw

Grafteken voor de familie D'Haeyere, 1926, E. Salu

Concessie B 251, Perk 9A, grote laan

Dit graf past volledig in de typologie zoals die in de jaren 1920 door het atelier Salu wordt gecreëerd. De knielende meditatieve rouwende vrouw leunt aan tegen een grafzerk in graniet. Het atelier Salu realiseert verschillende gelijkaardige monumenten op Laken (Avaert, 1923, Leemput-Jacobs, 1923), Jette (Fortemps-Lanvancy, 1923), Newcastle in Engeland (Salisse, 1924). Een bijna identiek graf werd in 1925 gerealiseerd op de begraafplaats van Kortrijk voor de familie Wante-Maes en ook in Colombia staat een identiek monument van atelier Salu. Het succes van atelier Salu dat onder Ernest I in het laatste kwart van de 19de eeuw tot een hoogtepunt wordt gebracht wordt tijdens het interbellum onder Ernest II doorgezet en krijgt zelfs een internationale dimensie.

Familiemonument Van Velthem

Kerkhof Laken, weg 22, perk 9A ⁶

Graf gerealiseerd door het atelier Salu naar aanleiding van het overlijden van Jean-Baptiste Van Velthem (1855-1921).

Het monument draagt de signatuur "H. Jacobs fils arch.". Het betreft hier Henri Aimé Jacobs (1896-1964), de zoon van architect Henri Jacobs (1864-1935). ⁵ Vader Jacobs is bekender vanwege een paar gerenommeerde art nouveau scholen in Het Brussels Gewest en hij was ook betrokken bij verschillende begraafplaatsontwerpen in Brabant. Zoon Henri Aimé Jacobs treedt in het voetspoor van zijn vader.

De hier toegepaste combinatie van blauwe hardsteen, graniet en brons is tijdskenmerkend voor het interbellum. Een bronzen fries met florale decoratie maakt de overgang tussen de granieten sarcofaag en de hardstenen stèle.

De vorm van het monument is typisch voor de periode. De stijl kan worden omschreven als een combinatie van art nouveau—en zowel geometrische accenten als de gebogen lijnen zijn daar het bewijs van —met art deco die vooral blijkt uit de stiling van de florale decoratie.

familiëgraf Waucquez (1928/1932)

kerkhof van Laken, concessie B298 B299, Perk 20⁷

Het grafteken voor de familie Waucquez is een dubbel monument (concessies B298 en B299) op een rechthoekig en met graniet afgeboord perceel waar op de middenlijn een lage monolitische granieten stèle is geplaatst. Het monument springt in het oog door zijn soberheid en moderniteit.

De concessie is aangevraagd in 1928 en staat op naam van de broers Victor en René Waucquez. In 1932 volgt een uitbreiding van de eerste concessie tot 16 plaatsen. Beide broers zijn neven van Charles Waucquez, die laatste is als eigenaar van het door Victor Horta gebouwde “Waucquez stoffenmagazijn”, alombekend. Victor Waucquez (1874-1954) was gemeenteraadslid en schepen van Brussel en later senator.

Er zou in 1928 een eerste ontwerp zijn geweest voor het monument door architect Van Hoenacker—die we kennen van de Antwerpse boerentoren— maar dat werd niet gerealiseerd.⁸ In 1932 krijgt architect Henri Lacoste (1885-1968) de opdracht om het graf uit te tekenen.

Een eerste familielid wordt er pas twaalf jaar na de aanvraag, in volle oorlogstijd, begraven. Het betreft de tienjarige Martine Waucquez; kleindochter van Victor Waucquez.

De eerste contacten tussen Lacoste en Victor Waucquez zijn mogelijks terug te brengen tot een opdracht voor de “Foyer Bruxellois” in 1931. Victor Waucquez, die toen schepen was van Brussel, was zeer te spreken over een ontwerp van architect Lacoste.⁹ Het enthousiasme van Victor Waucquez voor het werk van architect Henry Lacoste zal zich

kort daarna (1936) nog concretiseren in een opdracht voor een zeepreventorium in de Haan. Victor Waucquez had als katholiek senator een groot aandeel in deze opdracht

Lacoste; niet de eerste de beste¹⁰

Lacoste was leerling van de Brusselse academie waar hij zelf ook vanaf 1926 les gaf en later nog directeur werd. Hij heeft een impressionant en gevarieerd oeuvre. Hij bouwde kerken (Bléharis, Beringen) sanatoria (Buizingen, De Haan) het medisch instituut Sint-Elisabeth op de site van het Brugmann ziekenhuis en stond in voor de inrichting van de universiteitsbibliotheek van de KUL tijdens de wederopbouw na WOII. Reeds bij de start van zijn carrière in 1907 schonk Lacoste grote aandacht aan funeraire thema's. Hij was de ontwerper van tal van graftekens waaronder het eigen familiemonument op de begraafplaats van Doornik, zijn geboortestad. Hij tekende de aanleg van de begraafplaats van Lessines (1924-1929), ontwierp het herdenkingsmonument voor Belgische soldaten van WOI op het Parijse Père Lachaise en hij was ook samen met architect Lucien De Vestel de ontwerper van het eerste crematorium in België op het grondgebied van Ukkel (1930-32).

Lacoste wist zich van zijn generatiegenoten—modernisten te onderscheiden door zijn grote aandacht voor architectuurgeschiedenis en archeologie die hij liet doorwegen in zijn architectuur.

Het graf werd gerealiseerd door aannemer A. Beer-naert met wie Lacoste ook voor het graf van Jacques (1924) op Elsene samenwerkte.

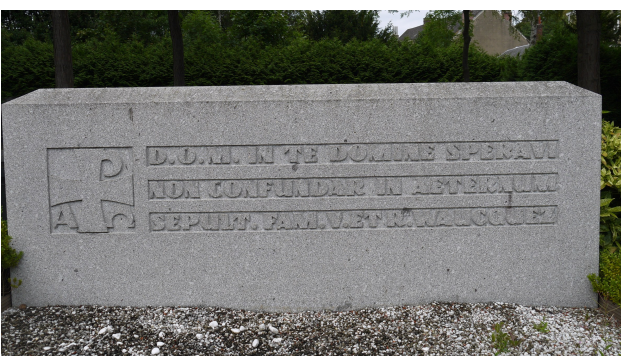
De archieven van Lacoste zijn bewaard in het CIVA en daarin zitten ook de ontwerptekeningen voor dit monument.

Opvallende karakteristiek van dit graf is de eenvoud waardoor het gebruikte materiaal op de voorgrond treedt. De grijze graniet is niet gepolijst—zoals toen vaak het geval— maar ruw gemaakt. Dit heeft een totaal ander effect dan wanneer graniet gepolijst is.

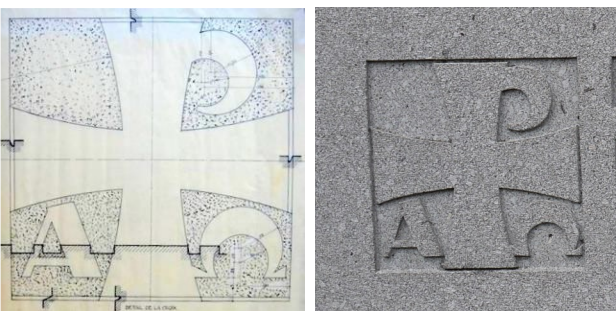
De epigrafie treedt op de voorgrond en is zorgvuldig uitgehouwen.

“Memento homo quia pulvis es et in pulverem reverteris” / Bedenk, mens, dat jij stof zijn en tot stof zult wederkeren

D.O.M. in te domine speravi non confundar in aeternum / Aan de heerlijkste opperste God. Op u heer betrouw ik, laat mij niet beschaamd worden in eeuwigheid

Document CIVA

Groeninvulling

Aan weerskanten van de stèle is er een perk dat bestemd is om met groen te worden ingevuld. Volgens Cecilia Vandervelde was het de landschapsarchitect René Pechère die de ontwerpen daarvoor heeft gemaakt.

Vandaag zijn de perken ingevuld met kiezel en slechts door groen afgeboord wat een ‘schrale’

indruk maakt.

Langs dezelfde weg staat het familiemonument van Luc Waucquez (1943-2012) - kleinzoon van Michel. Het is een vereenvoudigde interpretatie van het ontwerp van Lacoste.

Noten

1. Voor het Martelarenmonument—waarvan de gipsmodellen voor de reliëfs in atelier Salu hangen- ging Geefs persoonlijk in Carrara marmer uitkiezen. Jacques Van Lennep, Cathérine Leclercq, De beelden van Brussel, Antwerpen, 2000, p. 22, 26
2. Met dank aan Frederik Tinck om te wijzen op de Mohs schaal.
3. Cecilia Vandervelde, Les champs de repos de la région Bruxelloise, Brussel 1997, p. 552. Het concessiedossier 1776 is bewaard in het archief van het kerkhof van Laken maar bevat geen ontwerp voor het monument.
4. Archief Kerkhof Laken, concessiedossier 1776.
5. Idem.
6. Françoise Jurion-de Waha, Le petit monde de l'architecte Henri Jacobs, 1864-1935. Au coeur de l'art nouveau Bruxellois, Annales de la société royale d'archéologie de Bruxelles, T. 71, Brussel, 2012-2013, 341-342
7. Cecilia Vandervelde, op.cit., p. 513-514. Archief Kerkhof van Laken, concessiedossier.
8. Cecilia Vandervelde, op. cit.
9. Met dank aan Ludwine van Craenenbroeck ,paper over het monument Waucquez, Universiteit Gent, Kunstwetenschappen, academiejaar 2014-15, vak “Capita selecta van de architectuurgeschiedenis” o.l.v. prof. dr. Linda Van Santvoort
10. Over het oeuvre van Lacoste verscheen een indrukwekkende monografie: Eric Hennaut, Liliane Liesens, Henry Lacoste Architecte, AAM editions, Brussel, 2008, 270 pp.

Van oudsher werden, in onze streken, grafstenen gemaakt van Henegouwse blauwe hardsteen. Op het einde van de 19de eeuw, tijdens de belle époque, kwam daar verandering in. Er ontstond een nieuwe mode in de grafkunst voor de rijke burgerij. Zij lieten hun doden begraven in grafmonumenten gemaakt van graniet.

Graniet is voor architecten en beeldhouwers een verzamelnaam voor natuurstenen die geprezen worden om hun duurzaamheid, polijstbaarheid en hardheid. Hierdoor vertoont graniet grote resistentie tegen alle weersomstandigheden en kan het bijna niet door plantenzuren worden aangetast. Graniet behoudt voor eeuwen haar glans. Het komt voor in verschillende kleuren, gaande van zwart tot de meest diverse kleurencombinaties. Elke granieten grafzerk is uniek. Deze duurzame maar ook dure bouwmaterialen werden vanaf de laatste decennia van de negentiende eeuw met de trein vanuit Duitsland, Frankrijk en Italië aangevoerd. Vanuit de Scandinavische landen en Schotland kwamen daar ook nog overtochten per boot bij, in het begin met zeilschepen daarna met stoomschepen.

De uitbaters van granietgroeven gaven verschillende handelsnamen aan hun producten naargelang de bestemming. Voor het Verenigd Koninkrijk koos men voor granieten afkomstig uit Scandinavië, namen die voor de Britten vertrouwd in de oren klonken. Zo gaf men aan het Zweedse Uthammar graniet de naam van het motto van Aberdeen: "Bon Accord". Rode "Swedish Balmoral" kwam uit Småland, de zuidoostkust van Zweden terwijl "Balmoral Red" uit Vehmaa en Taivassalo in het zuidwesten van Finland kwam. Voor de lichtgrijze granieten uit dezelfde regio in Finland bedacht men namen van kastelen in de buurt van Balmoral Castle in Aberdeenshire. In Duitsland was het de gewoonte om de handelsnamen van Zweedse granieten te verduitsen: "Vånevik granit" werd verkocht als "Wanevick granit", Noors "Larvikit" genoemd naar de gelijknamige stad Larvik in de Oslofjord kreeg de handelsnaam "Labrador". In Engeland daarentegen behield men de gemakkelijker uitspreekbare naam "Larvikite". Vermits er verschillende kleurvarianten van Larvikite werden ontgonnen in dezelfde regio, voegde men er nog een voorvoegsel aan toe: "Emerald Blue", "Emerald Pearl", "Silver Pearl", enz..

Ook in Frankrijk bedachten de groevenuitbaters handelsnamen voor hun granieten: "Porphyre de Ternuay", "Rouge des Ballons", "Feuille Morte de Senones", "Rose de la Clarté", etc..

Vermits er vele artisanale uitbatingen bestonden, gaf bijna iedere granietboer een eigen naam aan zijn graniet ook al had het graniet dezelfde kenmerken als die van zijn gebuur.

Slechts enkele handelaars specialiseerden zich in granietimport. Behalve een noodzaak aan goede kennis van de eigenschappen van deze uitheemse natuurstenen, bleef er, voor de importeur, bij elk transport per boot en trein, nog een groot financieel risico over. De granietuitbaters, importeurs van granieten en belangrijkste architecten ontmoetten elkaar tijdens de Wereldtentoonstellingen in de verschillende Europese steden, waar deze nieuwe producten werden voorgesteld en beoordeeld. De beste producten kregen een gouden medaille.

In België kreeg marmerbewerker en grafmonumentenbouwer Emile Beernaert uit Elsene, gespecialiseerd in grafkunst, aan het einde van de negentiende eeuw veel vraag van rijke Brusselaars om granieten grafmonumenten te maken. Om tegemoet te komen aan hun vraag begon hij met het importeren van Zweeds en Schots graniet. Later zal hij eveneens granieten uit "het Westen van Frankrijk", "het Centrale Plateau" en de Vogezen toevoegen. Ook uit Duitsland importeerde hij verschillende granietsoorten uit Beieren en Saksen. De belangrijkste architecten uit de belle époque deden een beroep op hem. Ook grafmonumentenbouwers als Ernest Salu in Laken en Clement Jonckheere in Antwerpen, kregen van hun rijke klanten een vraag naar granieten grafmonumenten en deden daarbij een beroep op Emile Beernaert als leverancier. Naast granieten voor grafmonumenten leverde Emile Beernaert gaandeweg ook granieten voor publieke monumenten zoals o.a. de sokkel voor het standbeeld voor Charles Rogier op het Vrijheidsplein in Brussel (nr. 69 in E.Beernaert granietcollectie van Epitaaf vzw). Hij leverde ook granieten voor monumentale gebouwen o.a. op de hoek van de Leysstraat met de Kipdorpvest in Antwerpen (nr. 12 in dezelfde E.Beernaert granietcollectie).

Granietstalen afkomstig uit het Beernaert atelier en heden deel van de collectie Epitaaf , Foto's Tom Verhofstadt (©Epitaaf vzw)

Graf familie De Meyer

Het monument bestaat uit verschillende granieten onderdelen. Bovenaan staat een rood granieten obelisk met twee marmeren portretmedaillons. Onderaan staat centraal een vierkante rood granieten bloembak geflankeerd met hardstenen zuiltjes die bekroond worden door rode granieten vuurpotten op bronzen voetstuk. Beide rode granieten vuurpotten en de verbindende ketting werden verwijderd.

De rode granieten obelisk bestaat uit licht roze tot bloedrode orthoklaas fenoblasten met kleine ingesloten witte geseritiseerde plagioklaas en afgeronde melkwitte tot lichtgrijze kwartsen en zwarte biotieten waarvan een aantal gedeeltelijk verweerd zijn tot groene epidoot. Het graniet vertoont talloze breuklijntjes en verbrokkelde kristallen.

Detail van voorzijde granieten obelisk

De vierkante granieten bloembak versierd met een bronzen bloemenkrans is gemaakt van gepolijste rood graniet samengesteld uit salami-rode middelgrote orthoklaas veldspaat, kleinere witte plagioklasen en in mindere mate licht tot donkergrijze rookkwarts, ook enkele slierten met zwarte biotietmica. De grotere rode orthoklaas fenoblasten zijn sterk gebroken. Het graniet vertoont talloze breuklijntjes.

Detail van de granieten bloembak

De petrografische kenmerken van deze graniet wijzen eerder naar een graniet afkomstig uit zuidoost Zweden, Småland en Varmland. De rode granieten uit Småland en Varmland komen uit verschillende granietgroeves en worden in het Verenigd Koninkrijk gemeenzaam "Swedish Reds" genoemd. Een aantal van deze granieten kreeg als handelsnaam "Swedish Balmoral". (Siddall, 2014)

Louis Weymaekers, inspecteur van het kerkhof was tevreden met de materiaalkeuze "un superbe monument allégorique en marbre Blanc, granit d'écosse et bronze." (concessiedossier)

Wellicht heeft de benaming "Swedish Balmoral" geleid tot verwarring tussen Schotse en Zweedse graniet.

Deze granieten hebben een ouderdom tussen 1,85 en 1,67 miljard jaar en behoren stratigrafisch tot het Proterozoïcum, de bovenste zone van het Precambrium.

In de granietcollectie van het E.Beernaertfonds in de Saluzaal van Epitaaf vzw. komen verschillende granietstalen uit zuidoost Zweden voor. Het nr. 64 vertoont petrografische eigenschappen die overeenkomen met "Swedish Balmoral".

Granietstaal nr. 64 in de granietcollectie van het E.Beernaertfonds

Referentie:

Siddall, R., 2014a. London's pub geology: a spotter's guide. *Urban Geology in London* No. 20, 18 p.

Graf familie D'Haeyere

Grafmonument met knielende vrouw, bladversierselen, kruis en letters uit brons, maar voor het overige volledig gemaakt van gepolijst **Waldsteingraniet**. Het Waldsteingraniet komt uit de westelijke rand van het Fichtelgebirge, in het noordoosten van Beieren aan de grens met Tsjechië.

Deze graniet varieert van lichtgrijs tot pasteelgeel en heeft een gelijkmatige middelmatige korrelgrootte.

Mineralogisch bestaat het Waldsteingraniet tot 43,4 % uit kwarts, tot 62 % uit plagioklaas- en orthoklaasveldspaten en tot 13,4 % uit biotiet- en muscovietmica's.

Richter & Stettner (1979) onderscheidden twee fasen met granietintrusies in het Fichtelgebirge. Het Waldsteingraniet kwam tot stand zo'n 290 miljoen jaar geleden in de tweede fase van granietvorming in het westen van het Fichtelgebirge als een traag afgekoelde graniet.

De firma E.Beernaert importeerde Waldsteingraniet van de syeniet- en granietlijperij Wilhem Woelfel uit Selb a/d Saale. In de granietcollectie van het E.Beernaertfonds in de Saluzaal van Epitaaf vzw hebben de Waldstein granietstalen het nr. 48 en 53.

Detail sarcofaag

Granietstaal nr. 48 in de granietcollectie van het E.Beernaertfonds

Archieven:

INSK fiches 2.3.1 Waldstein; Stadsarchief Antwerpen, lastkohier graniet 't Visschers Huizeken; dos-

Graf familie J.B. Van Velthem

De sarcofaag bestaat uit een gebombeerd monolithisch blok gepolijste donkere grofkorrelige Larvikite graniet, afkomstig uit Tjølling, ongeveer 5 km oostwaarts van Larvik in Zuid-Noorwegen. Rond de eeuwwisseling van de 19de naar de 20ste eeuw bevonden zich in de omgeving van Tjølling verschillende artisanale steengroeves (Oxaal, 1916).

Het steenverwerkingsbedrijf Kessel & Röhl uit Berlijn zag het economisch potentieel van dit materiaal en bracht als eerste de ruwe Larvikiet in blokken naar haar filiaal in Zweden voor verdere verwerking, voornamelijk voor grafstenen. Na verzaagen en polijsten kreeg Larvikiet de handelsnaam "Labrador aus Schweden" en werd ze verscheept naar Duitsland.

In de petrografische classificatie behoort deze Larvikiet tot de alkalijne syenieten, een gesteente voornamelijk bestaande uit tot 90% anorthosiet veldspaten en minder dan 20% kwarts.

Deze gesteenten maken deel uit van een suite vulkanische en plutonische gesteenten die in de Oslo slenk zijn ingedrongen. De voornaamste riftvormingfase wordt gekenmerkt door rhombische porfieren en larvikietintrusies, gedateerd op 294-276 miljoen jaar geleden, tijdens het Perm. (Petersen, 1978)

In de E. Beernaert granietcollectie van Epitaaf vzw bevinden zich enkele stalen van de lichte variëteit van Larvikiet of Labrador (nrs. 19 en 20). Van het donkere grofkorrelige Tjølling type Larvikiet, dat voor het graf van de familie Van Velthem werd gebruikt, is er echter geen exemplaar in de granietcollectie geïdentificeerd.

Detail van de granieten sarcofaag

Referentie:

Oxaal, J., 1916. *Norsk granit.* [Norges Geologiske](#)

[Undersøkelse](#), Nr. 76.

Petersen, J.S., 1978. Structure of the larvikite-lardalite complex, Oslo Regon, Norway, and its evolution. *Geologisches Rundschau* 67: 330-342.

Graf familie Waucquez

Rechtopstaand rechthoeking gezaagd monolithisch blok en fijn behouwen randsteen in graniet van Le Tholy ook **Bouvacôte graniet** door de lokale granietuitbaters genaamd. Deze soort granieten komt voor in de driehoek Remiremont, Rochesson en Grange-sur-Vologne in de Vogezen in Frankrijk. Deze graniet komt sterk versneden voor in verschillende lenzen. (Vincent, 1977)

Het is een mooie lichtgrijze, porfieroïde graniet met biotiet en accessoirisch muscoviet. Witte alkali-veldspaat fenokristallen komen veelvuldig voor en vertonen een ietwat preferentiële richting. Zij kunnen gemakkelijk 2 tot 4 cm lang zijn. De matrix is middelmatig korrelig en bestaat uit kwarts, kleine veldspaatkorrels en plaatjes met zwarte mica (biotiet).

Deze graniet bestaat gemiddeld voor 25% uit kwarts, 65% uit alkali-veldspaten, waarvan 36% uit fenokristallen en 29% uit kleine kristallen, 10% mica's waarvan 9% zwarte biotiet en 1% muscoviet. (Harmeurt, 1967)

Aan de rand vormt deze graniet een specifiek faciës waarbij het grote, tot 6 cm lange fenokristallen bevat in een meer donkergrijze matrix dan in het midden van deze graniet.

De graniet van Le Tholy bevat regelmatig een aantal insluitsels van het randgesteente. (Harmeurt, 1967)

In de stratigrafie behoort deze graniet tot het Boven Viseaan of Carboon, geschat op ongeveer 330 miljoen jaar.

Deze graniet werd door de firma E.Beernaert

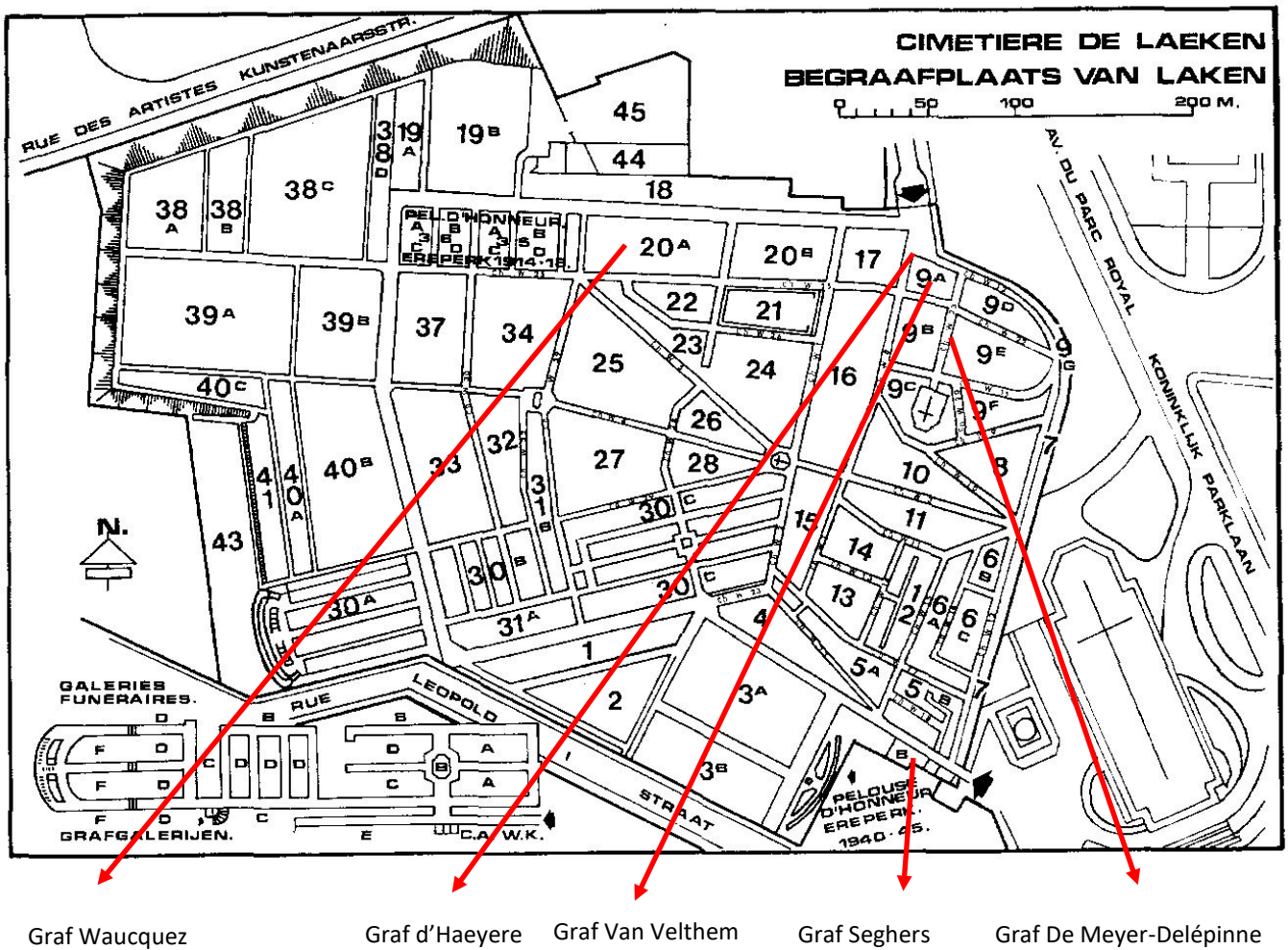
waarschijnlijk bij de graniterie "le pont de Miéllin" van de firma Varelle aangekocht. "Le pont de Miéllin" is gelegen nabij Servance in de Vogezen.

In de granietcollectie van het E.Beernaertfonds in de Saluzaal van Epitaaf vzw staan er verschillende Bouvacôte granietstalen o.a. het nr. 123.

Referenties:

Harmeurt, J., 1967. Les terrains cristallins et cristallophylliens du versant occidental des Vosges moyennes. Mém. Serv. Carte géol. Als. Lorr. 26, 402 p

Vincent, P.L., 1977. Rapport 77 SGN 488 LO du BRGM, DEPARTEMENT DES VOSGES, inventaire des recherches des roches ornementales par P.L Vincent

Destruction d'un patrimoine paysager de haute qualité conçu par René Pechère (1954). Patrimoine unique à Bruxelles et en Belgique.

René Pechère (1908-2002), architecte-paysager de grand renom, est l'auteur de nombreux parcs et jardins (plus de 900).

Citons à Bruxelles : le jardin du Mont des Arts, le jardin de la Cité administrative, le jardin Botanique, le jardin van Buuren...

La suppression des haies à l'intérieur des parcelles défigure totalement le cimetière pensé en termes d'espaces paysagers.

L'idée centrale de René Pechère est de proposer un parc ; les allées principales sont bordées d'arbustes empêchant toutes vues sur les monuments funéraires. Les parcelles, elles aussi, sont construites par les plantations. Les haies de ligustrum, d'une hauteur d'un mètre, se dressent derrière les stèles disposées dos à dos. La suppression des haies entraîne une perte de valeur tant paysagère qu'architecturale.

Nous sommes désormais dans un espace vide, banal, plat, minéralisé où les monuments funéraires ont perdu leur 'environnement' qui leur donnait volume et renforçait leur qualité architecturale. Ces haies structurent l'espace des parcelles et renforcent le caractère paysager du cimetière. Elles donnent une cohérence, une unité à l'ensemble non seulement de la parcelle mais également au cimetière, ce qui est tout fait exceptionnel.

Appel à une réflexion patrimoniale globale de ce cimetière, à un arrêt des travaux et à une restauration des espaces défigurés.

Vernieling van waardevol landschappelijk erfgoed ontworpen door René Pechère (1954) en uniek voor de Brusselse en Belgische context.

René Pechère (1908-2002) is een van onze meest gerenommeerde landschapsarchitecten. Hij is de ontwerper van vele parken en tuinen (meer dan 900).

Vermeldenswaardig voor Brussel zijn onder andere de Kunstberg, de tuinen van het Administratief Centrum, de Kruidtuin en de tuin van het huis van Buuren....

Door de verwijdering van de hagen binnen de percelen wordt de landschappelijke kwaliteit van de begraafplaats volkomen verstoord.

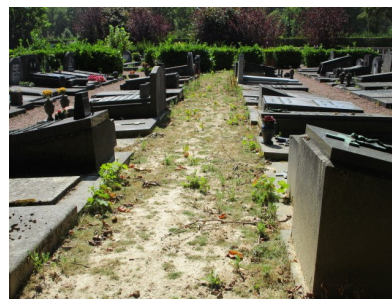
René Pechère ontwierp de Schaarbeekse begraafplaats als een park waar de grote lanen afgezoomd worden met struiken die een doorkijk naar de percelen met graftekens belemmeren. Ook binnen de percelen wordt de structuur bepaald door de beplanting. De rijen grafzerken worden rug aan rug gescheiden door ligusterhagen van één meter hoogte.

De verwijdering van de hagen tast niet alleen de landschappelijke kwaliteit van de begraafplaats aan maar heeft ook invloed op de architecturale waarde. Deze ingreep banaliseert en versteent de begraafplaats en doet het doordachte evenwicht tussen architectuur en landschap volkomen teniet. De hagen zijn een essentieel en structurerend onderdeel en ze versterken de uitzonderlijke landschappelijke kwaliteit van deze begraafplaats.

Dit is een oproep om deze werken onmiddellijk stop te zetten, tot reflectie rond de landschappelijke betekenis en tot restauratie van de aangetaste zones.

Voor/ avant

Na /après

5. BRUSSELS BIËNNALE NEOCLASSIC

TOM VERHOFSTADT

Voor het eerst zal vzw Epitaaf deelnemen aan de **Brussels Biënnale Neoclassic (BBN)** die in oktober 2020 zijn tweede editie kent. Als getuige van de ingrijpende verandering die de stedenbouwkundige ruimte in de 18de en 19de eeuw doormaakte is het neoclassicisme alomtegenwoordig in Brussel. Toch hebben we geen aandacht meer voor deze stijl die zo prominent deel uitmaakt van ons dagelijkse leven. Al decennia wordt hij naar de achtergrond verdrongen. Deze Biënnale wil dit in de vergetelheid gesukkeld erfgoed weer in de kijker zetten tijdens twee weekends in oktober.

Vzw Epitaaf is van in het begin nauw betrokken bij de organisatie van dit evenement en fungeert als partner. Het atelier Salu mag de inleidende lezing ontvangen, gegeven door Prof. Dr. Christophe Loir (ULB). Deze zal doorgaan op donderdagavond **8 oktober** vanaf 18u30. Inschrijven is noodzakelijk, de plaatsen zijn immers beperkt. Tijdens het weekend van **10 en 11 oktober** wordt het atelier Salu opengesteld waar ook een voor de gelegenheid thematische tentoonstelling zal worden opgesteld. Tevens wordt er gegidst op de begraafplaats van Sint-Jans-Molenbeek. Tijdens het weekend van **17 en 18 oktober** wordt er gegidst op de begraafplaatsen van Brussel (Evere) en Laken.

Voor meer info, het volledige programma en inschrijvingen zie:

<https://www.explore.brussels/nl/onze-projecten/brussels-biennale-neoclassic>

Foto Tom Verhofstadt ©Epitaaf vzw

COLOFON

Epitaaf vzw

Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16

1020 BRUSSEL (Laken)

info@epitaaf.org

www.epitaaf.org

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>

rekeningnr.: BE20 0682 0392 6056

lidmaatschap: 25€